

Özgün Makale

Uluslararası Kurtarma ve Yardım Komitesi'nin (IRRC) Raporuna Göre II. Dünya Savaşı'nın Sona Ermesinin Ardından Türkiye'deki Mültecilerin Durumu¹

Refugee Status in Turkey After the End of World War II, As Reported By The International Rescue and Relief Committee (IRRC)

Aysegül İNGİNAR KEMALOĞLU*

Öz

Türkiye, Asya ile Avrupa arasında köprü vazifesi gören konumu ve tarafsız statüsü ile II. Dünya Savaşı döneminde binlerce mülteciye ev sahipliği yaptı. Savaşın Balkanlara yayılmasıyla Türkiye'ye sığınan mültecilerin sayısında da her geçen gün artış oldu. 1943 yılının Mart ayı itibarıyla bu kapsamda ülkede bulunanların sayısı 22.209'a ulaştı. Bu mültecilerden önemli bir kısmı 1943 yılında ülkelerine iade edildi ya da başka ülkelerdeki mülteci kamplarına sevk edildi. Ancak savaş sona erdiğinde çeşitli sebeplerle ülkelerine iade edilemeyip Türkiye'de kalmaya devam eden yaklaşık 1.500 mülteci bulunmaktaydı. Bu çalışmanın amacı II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Türkiye'deki bu mültecilerin durumunu, Birleşmiş Milletler Arşivinde bulunan ve Uluslararası Kurtarma ve Yardım Komitesi tarafından hazırlanan rapor ile T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde yer alan belgeleri karşılaştırarak tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Mülteciler, Türkiye, Uluslararası Kurtarma ve Yardım Komitesi.

Abstract

Given its position as a bridge between Asia and Europe and neutral status, Turkey hosted thousands of refugees during World War II. The number of refugees seeking refuge in Turkey increased daily as the war stretched to the Balkans. There were 22,209 refugees in the country as of March 1943. In 1943, a huge percentage of these refugees were either repatriated or moved to refugee camps in other countries. By the end of the war, however, there were nearly 1,500 refugees

¹ Makale başvuru tarihi: 06.09.2022. Makale kabul tarihi: 21.09.2022.

* Dr., ainginar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1409-0161.

who could not be repatriated for various reasons and continued to stay in Turkey. The purpose of this study is to identify the status of the refugees remaining in Turkey after the end of World War II by comparing a report issued by the International Rescue and Relief Committee (IRRC) in the United Nations Archive with the relevant documents available in the Republic Archives of the Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives.

Keywords: World War II, Refugees, Turkey, International Rescue and Relief Committee.

Giriş

II. Dünya Savaşı sırasında özellikle Avrupa ve Balkanlarda yaşayanlar olmak üzere pek çok insan mülteci durumuna düştü. 1943 yılında başta Nazi zulmü olmak üzere savaşın getirdiği çatışmalardan ve kıtlıktan kaçan insanlar için merkezi Washington olan Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA) kuruldu. 44 ülkenin temsil edildiği UNRRA, savaş nedeniyle yerlerinden edilen kişilere yardım amacıyla faaliyet gösteren bir birim olarak çok sayıda insana barınma, giyim, gıda, yakıt, ilaç gibi temel ihtiyaç malzemelerinin teminini sağladı. Örgüt ayrıca tifo, sıtma, verem ve kolera gibi hastalıkların tedavisinde ve temel sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesinde de önemli bir rol üstlendi. Bu bağlamda UNRRA pek çok doktor ve hemşire gibi sağlık çalışanını da bünyesinde barındırdı (Aslantürk, 2018, s. 19).

UNRRA'nın savaş sonrası en önemli faaliyetleri, Yunanistan gibi ekonomik sorunlar yaşayan ülkelerde eğitim gören çocuklara okullarda yemek dağıtmak, hamile kadınlar ile annelere yeterli miktarda gıda temin etmek, ihtiyaç sahiplerine yakacak sağlamaktı ve kurum bu faaliyetleri başarılı bir şekilde yerine getirdi (Tağmat, 2010, s. 137). Savaşın sona ermesinin ardından UNRRA, yerinden edilmiş insanların ülkelere geri gönderilmesi görevini de üstlendi ve yaklaşık 7 milyon insanın ülkelere dönmesini sağladı. UNRRA bütçesinin %70'inden fazlasını karşılayan ABD'nin maddi yardımlarına son vermesi nedeniyle kurum, 1946'da faaliyetlerine son verdi ve fonları ile görevlerini Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, WHO) ile Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'na (United Nations International Children's Emergency Fund, UNICEF) devretti. Ancak mülteci sorununun boyutu konu ile ilgilenen ayrı bir örgütün kurulmasını zorunlu hâle getirince 1947'de BM Genel Kurulunda Uluslararası Mülteci Örgütü (International Refugee Organization, IRO) kuruldu ve görevini 1952'ye kadar sürdürdü (Aslantürk, 2018, s. 19-20).

II. Dünya Savaşı sırasında aktif faaliyet gösteren bir diğer uluslararası örgüt, Uluslararası Kurtarma ve Yardım Komitesi'dir (International Rescue and Relief Committee, IRRC). IRRC, 1933 yılında Albert Einstein'ın başlattığı bir örgütlenme faaliyetine, önde gelen 51 Amerikalı entelektüelin bir araya gelerek katılması üzerine kurulan ve uluslararası faaliyet gösteren bir yardım derneğidir. Başlangıçta "Uluslararası Yardım Derneği" adı altında faaliyet gösteren bu kuruluş, 1942'de ABD'nin savaşa girmesinin ardından benzer alanda faaliyet gösteren Acil Kurtarma Komitesi ile birleşti ve "Uluslararası Yardım ve Kurtarma Komitesi" adı altında faaliyet göstermeye başladı. Daha sonraları ise örgütün adı kısaltılarak, Uluslararası Kurtarma Komitesi, (International Rescue Committee, IRC) oldu. Derneğin amacı hedef alınan Nazi karşıtı liderlerin kurtarılmasına yardımcı olmak ve güvenlik açısından tehlikede olanlara rehberlik etmektir. 1936 yılında Hitler'in Avrupa'daki işgalleri ile misyon genişledi. 1938 yılına gelindiğinde ise Nazilerin Avusturya ve Çekoslovakya'yı ele geçirmesi ve Faşist İtalya ile İspanya yönetimlerinden kaçan kişilerin sayısının her geçen gün artmasıyla mevcut mülteci sayısında da ani bir yükseliş oldu.

1940 yılında Paris'in Nazi kuvvetlerinin eline geçmesi ise durumu daha da kötüleştirdi ve böylece derneğin faaliyet alanına giren kişilerin sayısı da arttı (Kastner, t.y.).

1944 yılının sonlarında, Avrupa'daki büyük müttefik zaferlerinin ardından IRRC, birçok Nazi karşıtı için savaş döneminde önemli bir tercih yeri olan Türkiye'nin yanı sıra mülteci yoğunluğu olan Paris'te de ofisler açtı. Savaşın sonunda, Fransa ve Türkiye arasında, yerinden edilmiş mily-onlarca insanın (savaş esirleri, Yahudiler, zorunlu işçiler, sürgünler, toplama kampından kurtulanlar ve mülteciler) hareket hâlinde olduğu harap bir kıta vardı (Kastner, t.y.).

II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye, başta Balkanlar olmak üzere Nazi işgali altındaki topraklara yakın olması, savaş boyunca tarafsızlık politikası izlemesi ve Asya ile Avrupa kıtası arasında bağlantı noktası olması gibi özellikleri ile savaşın dehşetinden kaçan pek çok kişi için kilit rol oynadı. Bu bağlamda Türkiye savaş boyunca on binlerce mülteciye ev sahipliği yapmasının yanı sıra pek çok mülteci için de hedef ülke varışta nefes alınabilecek bir güzergâh oldu.

II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Mülteciler

II. Dünya Savaşı'nın Balkanlara sıçraması ve kısa sürede yayılması ile Almanlar ve İtalyanlar tarafından işgal edilen ülkelerden Türkiye'ye gelen mültecilerin sayısında artış oldu. Ancak savaş döneminde çeşitli sebeplerle başka ülkelere iltica eden bu kişilere uluslararası bir koruma sağlamak mümkün olmadığı gibi mülteciler sığındıkları ülkelerin kanunlarına ve uygulamalarına göre farklı muamelelere tabi tutuldu. Türkiye bu dönemde askerî, siyasi ve sivil mültecilere ev sahipliği yapmasının yanında, tarafsız statüsüyle mültecilerin Suriye'ye, Kıbrıs'a, Filistin'e ulaşmasını sağladı. Ayrıca 1942'de İngiltere'nin girişimleriyle hayata geçirilen Orta Doğu Yardım ve Mülteci İdaresi programı kapsamında on binlerce mülteci Türkiye aracılığıyla Orta Doğu kamplarına ulaştı (Tekir, 2019, s. 228-229).

Bu dönemde Türkiye'ye sığınan mültecilerin önemli bir kısmı Yunanistan'dan geldi. Gelen mültecilerin sayısının her geçen gün artması üzerine Millî Müdafaa Vekâleti bir tezkere ile durumu Maliye Vekâletine ve İcra Vekilleri Heyetine sundu. Millî Müdafaa Vekâletinin 30 Haziran 1941 tarihli söz konusu tezkeresinde Yunan askerî mültecilerinin maaş, iâşe, ibate ve sair masrafları ile bu kişilere alınacak giyim eşyalarının bedellerinin 1940'da olduğu gibi 1941'de de bütçenin olağanüstü giderler tertibinden karşılanmasını istendi. Buna göre 1941'de Bergama ve Niğde'de bulunan bu mülteciler için öncelikli ihtiyaçlar 3.000 çift ayakkabı, 3.000 takım elbise, 6.000 kat çamaşır ve 9.000 çift çorap olarak belirlendi. Bergama'da bulunan bu Yunan mülteciler tamamı çeşitli rütbelerde askerlerden oluşan toplam 1.832 kişidir. Niğde'de bulunan mülteciler ise 13 subay, 1.495 er, 2 kadın ve 4 çocuk olmak üzere 1.631 kişidir (T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, [BCA], Belge No: 030. 10. 55. 365.18).

Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, Başvekâlete gönderdiği bir yazıda 1941 yılının Mayıs ayından 1943 yılının Mart ayına kadar geçen sürede Yunanistan ve Ege adalarından gelen Yunan mültecilerin sevklerinin 1 Mart 1943 tarihi itibarıyla tamamlanmış olduğunu belirtti. Buna göre bu tarih aralığında Yunanistan ve Ege adalarından gelen 22.209 mülteci mevcuttur. Bu mültecilerden 10.128'i geldikleri yerlere iade edilmiş, 1.925'i Manisa, Aydın, Afyon ve Denizli'den başka ülkelere gönderilmiş, 10.472'si Çeşme'den Kıbrıs ve Suriye'deki kamplara aktarılmış, 362'si asker olmalarından ötürü askerî kamplara alınmış, 14'ü ölmüş ve 8'i de firar etmiştir (İnginar Kemaloğlu, 2022, s. 269). Ayrıca vekâletin söz konusu yazısında İzmir'den Çeşme, Kuşadası, Bergama, Dikili, Urla, Seferihisar, Karaburun, Foça sahillerine 22 ay içerisinde gelen ve Çeşme ile Ilıca'da açılan kamplarda devlet yardımı ile konaklayan Yunan mültecilerin hiçbir sorun çıkmadan belirtilen yerlere gönderildiği ifade edilmektedir. Mültecilerin gönderilme işlemlerinin

tamamlanmasının ardından İzmir'in merkezi ile Çeşme ve Ilica'da mülteciler için açılan kamp, revir ve diğer tesisler kapatılmış ancak yeniden mülteci gelmesi ihtimaline karşılık az sayıda tesis açık bırakılmıştır. Vekaletten gönderilen yazıda kısa sürede binlerce mültecinin Türkiye'ye kabul edilmesi, iâşe, ibatelerinin temin edilmesi, sıhhi ve sağlık vaziyetlerinin korunmasının maliyeti ve bu mültecilerin başka ülkelere sevk edilmeleri nedeniyle maruz kalınan müşkül durum hatırlatılarak yeni bir mülteci akınına karşı gerekli tüm tedbirlerin alınması istenmiştir (BCA, Belge No: 030. 10. 124. 882. 4). Ancak çok geçmeden Balkan ülkelerindeki iç karışıklıkların ve çatışmaların artması ile Türkiye yeni bir mülteci akını ile karşı karşıya kaldı. 1944'ün sonuna kadar Türkiye'ye çeşitli uyruklardan binlerce mülteci geldi.²

Gelen mülteciler arasında başka bir ülkenin vatandaşı olan Türkler de mevcuttur. Bu kişiler başta Bulgaristan ve Yunanistan olmak üzere çoğunlukla Balkan ülkelerinden iltica etmişlerdir. Türkiye'ye iltica eden Türkler, durumlarında herhangi bir engel yoksa başvurularını hâlinde Türk vatandaşlığına alınmış, serbest ya da iskânlı göçmen olarak uygun yerlere yerleştirilmişlerdir (BCA, Belge No: 030. 18. 01. 02. 96. 72. 3). Vatandaşlık başvurusunda bulunmayan Türk mültecilerin iâşe, ibate, sağlık ve barınma gibi pek çok ihtiyaçları iskân bütçesinden karşılanmıştır. Bu kişiler arasında meslek sahibi olanlar ise çoğu zaman aileleri ile birlikte bu mesleklere ihtiyaç duyulan yerlere gönderilerek hem geçimlerini sağlamaları hem de devletin üzerindeki yükün hafifletilmesi amaçlanmıştır.³ Böylece bu sayede yetişkin erkek nüfusun önemli bir kısmının askere alındığı bu dönemde Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan iş gücü açığına az da olsa katkı sağlanmıştır.

1945 yılında mültecilerin gelmeye devam etmesi üzerine Muğla Valiliği, Dahiliye Vekâletine "Almanya ile harp hâlinde bulunmamız dolayısıyla adalardan gelecek mültecilerin yurda kabul edilip edilmeyeceği" hususunu sormuş, Dahiliye Vekâleti de bu soruya "Alman işgali altındaki adalardan gelecek mültecilerin evvelce olduğu gibi yurda kabulü Başbakanlığın emri ve iktizasındandır" şeklinde cevap vermiştir (BCA, Belge No: 030. 10. 117. 815. 17). 1945 yılının Mayıs ayında savaşın gidişatının değişmesi üzerine özellikle iade edilecek mülteciler ile ilgili yeni kararlar alındı. Bu kararlardan biri de Almanya veya Japonya ya da her ikisi ile savaş hâlinde olan devletlerin vatandaşı olup Türkiye'de bulunan mültecilerden sadece askerlik hizmetlerine mensup olanların müttekabiliyet esası çerçevesinde iade edilebileceği yönündeki 21 Mayıs 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararıdır (BCA, Belge No: 030. 18. 01. 02. 108. 29. 16).

² 1944 yılının Ocak ayında muhtelif vasıtalarla üç günde Marmaris, Kuşadası ve Çeşme sahillerine 50 İtalyan askeri, 3 sivil İtalyan, 15 Yunanistan vatandaşı sivil olmak üzere toplam 68 kişi iltica etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BCA, Belge No: 030. 10. 55. 368. 2). 1944 yılının Mart ayında ise 3 gün içinde Marmaris, Çeşme ve Bodrum'a 47'si erkek, 8'i kadın, 14'ü çocuk olmak üzere toplam 69 Yunan, 50'si erkek, 44'ü kadın, 84'ü çocuk ve 1 üst çavuş olmak üzere 179 İtalyan, 1 Amerikan vatandaşı, 1 Fransız sivil ile 9 İngiliz askeri olmak üzere toplam 259 kişi iltica etti. İltica eden askerlerin yanlarında bulunan 1 hafif makineli tüfek, 2 piyade tüfeği, 3 tabanca, 2 el tipi taarruz bombası, 124 piyade fişegi ve 50 tabanca fişegi garnizon komutanlığına teslim edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BCA, Belge No: 030. 10. 55. 368. 12). 1944 yılının Ağustos ayına gelindiğinde Edirne, Bodrum ve Çeşme'ye 135'i er ve 2'si subay olmak üzere 137 Alman vatandaşı; 159'u erkek, 26'sı kadın ve 12'si çocuk olmak üzere 197 Yunan vatandaşı; 8 Polonyalı, 2 Amerikalı, 2'si kadın, 1'i erkek olmak üzere 3 Türk toplam 347 kişi iltica etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BCA, Belge No: 030. 10. 119. 815. 1). 1944 yılının Ağustos ayında Bodrum ve Çeşme'ye 13'ü erkek, 1'i kadın, 4'ü çocuk toplam 17 Yunan; 2'si erkek, 1'i kadın olmak üzere 3 Alman gelmiş, ayrıca aynı tarihlerde Edirne'ye de 24 Yunan ve 945 Türk mülteci iltica etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BCA, Belge No: 030. 10. 117. 815. 6). 1944 yılının Eylül ayında Edirne-Karaağaç ve İzmir'in sair yerlerinden iltica eden Yunanistan vatandaşları 57 erkek, 20 kadın, 13 çocuktur. Aynı tarihte iltica eden İtalyan vatandaşları ise 6 erkek, 1 kadın, 1 çocuktur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BCA, Belge No: 030. 10. 117. 815. 8). Ayrıca 1944 yılının Şubat ayı ile Mart ayı arasında Türkiye'de bulunan mültecilerden 3.051 kişi başka yerlere sevk edilmiştir (Akça, 2010, s. 9).

³ Örneğin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletinin aldığı bir kararda Alman işgali altında bulunan İstanköy ve Rodos adalarından maruz kaldıkları açlık ve sefalet nedeni ile anayurda sığınan, alınan karar doğrultusunda Muğla ili dışına çıkarılmayıp bu ile bağlı ilçelere yerleştirilen, iâşe, ibate ve diğer masrafları iskân bütçesinden karşılanan İtalyan vatandaşı Türk mültecilerin olduğu belirtilmektedir. Kararda ayrıca bu mültecilerin arasında elektrikçi, şoför, motorcu gibi teknik birikim gerektiren mesleklerle mensup birçok kişi olmasına rağmen buldukları yerlerin bu meslekleri yapmalarına uygun bir yer olmamasından ötürü bu kişilerin atıl kaldığı ifade edilmektedir. Sonuç olarak hem mülteciler için hem de masrafların karşılayan devlet için faydasız bir durumun ortaya çıktığı belirtilmekte ve söz konusu bu durumun düzeltilmesi için bu kişilerin Aydın, İzmir ve Nazilli gibi mesleklerini icra edebilecekleri yerlere gönderilmelerine karar verildiği bildirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BCA, Belge No: 030. 10. 124. 882. 12).

II. Dünya Savaşı döneminde Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen mülteciler arasında dikkat çeken bir grup daha mevcuttur. Bunlar Yunanistan vatandaşı ve Rum olmalarının yanında Türkiye'de doğmuş kişilerdir. Emniyet Müdürlüğü'nün bu dönemde mültecileri kayıt altına aldığı bir defterde kayıtlı olan 27 Rum mülteçiden 25'i İstanbul doğumludur. Bu kişilerin ikametgâh adresleri olarak İstanbul'da bulunan özel mülklerin adresleri yazılmıştır (İnginar Kemaloğlu, 2022, s. 271). Yine Niğde kampından kaçıp Ankara'da Alman sefaretine sığınan Rum bir askerî mültecinin yakalandıktan sonra verdiği ifadeye benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Kaçması için kimlerden yardım aldığı hususunun kendisine sorulması üzerine söz konusu mülteci aslında Edirne doğumlu bir Rum olduğunu, mübadele ile Dimetoka'ya iskân edildiğini, dolayısıyla çok iyi Türkçe konuştuğunu ve bu sebeple de kaçtıktan sonra kimsenin şüphesini çekmeden rahatça seyahat ettiğini belirtmiştir (BCA, Belge No: 030. 10. 55. 367. 12-51).

II. Dünya Savaşı'mı da içine alan 1940-1949 yılları arasında Türkiye'ye sığınanların sayısı 39.557 Türk soylu, 51.933 farklı milletlerden olmak üzere toplam 91.490 kişidir. Bu mültecilerden 67.022'si ülkemizden ayrılırken, savaşın sona ermesinin ardından Avrupa'daki kamplardan gelen 2.610 kişi ile birlikte Türkiye'ye yerleşenlerin sayısı 27.780 kişidir (Geray, 1970, s. 12).

Savaşın Sona Ermesinin Ardından Türkiye'de Bulunan Mültecilerin Durumu

II. Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında Türkiye'de mültecilere yardım konusunda faaliyet gösteren tek uluslararası kuruluş, IRRC'dir. Yerinden edilmiş bu kişilerin misafir edildiği ülkelere biri olan Türkiye'de bulunan bu mültecilerin 1 Haziran 1946 tarihi itibarıyla sayıları ve durumları şöyledir (United Nations Archives [UNA], Item No: S-1253-0000-0766-00001):

Mültecilerin Uyrıkları	Mültecilerin Sayısı
Polonyalılar	105
Yugoslavyalılar	96
Arnavutlar	69
Macarlar	16
Çekoslovaklar (vatandaşlığı olan, vatandaşlığı iptal edilmiş olan veya vatandaşlığına itiraz edilmiş olan)	100
Avusturyalılar	150
Almanlar (Nazi Rejimi veya diğerleri tarafından sürülenler)	500
Türk Vatandaşlığına Sahip Yahudiler (Fransa'da ikamet edenler)	145
Daha Önce Türk Vatandaşlığına Sahip Olan Yahudiler (Çeşitli Avrupa ülkelerinde ikamet eden ve Bergen-Belsen kampından gönderilenler) ⁴	40
TOPLAM MÜLTECİ SAYISI	1.221

Kaynak: UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001

Tablo 1. 1946 Yılında Türkiye'de Bulunan Mülteciler

Yukarıdaki tabloda belirtilen bu mülteciler IRRC'nin kayıt altına aldığı mültecilerdir. Bu tarihte kaydı yapılmayan mültecilerle birlikte aslında rakamın 1.300 ila 1.500 kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir. IRRC'nin UNRRA'ya gönderdiği 1946 tarihli raporda Türkiye'de bulunan mültecilerin sayı olarak az olmasına rağmen durumlarının diğer ülkelerde bulunan mültecilere göre daha ağır olduğu belirtilmektedir. Bu duruma yol açan sebeplerin ise Türkiye'de yeniden yerleştirme organizasyonunun oldukça sınırlı olması, Türk mevzuatına göre yabancıların yapabileceği iş kollarının az olması, ülkede mültecilere yardım edebilecek tek uluslararası kuruluşun IRRC olması ve IRRC'nin de fon eksikliğinden dolayı zayıf ve etkisiz kalması ile Türkiye'nin mültecilerin geldiği ülkelere uzak olması sayılmaktadır. UNRRA ve Hükûmetler Arası Mülteci Komitesi gibi uluslararası kuruluşların hiçbiri Türkiye'de bulunan mülteciler için faaliyet gösterebilecek bir şube ya da sekreteryaya oluşturmamış, bu nedenle de Türkiye'de yaşayan mülteciler hem uluslararası yardım alamamış hem de iş olanaklarından faydalanamamıştır. Ayrıca geçerli pasaportları olmadığı için büyük çoğunluğu seyahat edemediği gibi, geri dönüşlerini organize edebilecek herhangi bir kuruluş olmadığından buldukları yerlerde çaresiz ve hareket-siz kalmışlardır (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

1946 yılında Türkiye'de bulunan mültecilerden Polonyalı ve Yugoslavyalı olanlar tıpkı 1933-1939 yılları arasında Almanya'dan gelen mülteciler gibi bazı istisnalar dışında Polonya ve Yugoslavya'daki eski hükûmetlerin sempatanlarıydı. Bunların bir kısmı konsolosluk ve büyükelçilik personeli ile sürgündeki hükûmet üyeleri idi. 1939 yılındaki İtalyan işgalinden hemen sonra Türkiye'ye kaçan Arnavutlar gibi bu Polonyalı ve Yugoslavların da neredeyse tamamı geri dönüşü çok da mümkün olmayan mülteciler veya muhaliflerdir. Ayrıca ülkede bulunan Macarlar da siyasi mülteciler arasındadır (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

Çekoslovaklar arasında siyasi veya etnik nedenlerden ötürü II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'ye sığınan mülteciler bulunmaktadır. Bunların çoğu savaş öncesi verilmiş Çekoslovak pasaportuna sahiptir. Almanlarla birlikte Anadolu'da tutulan bu mültecilerden bir kısmı yeniden Çek pasaportu almak için başvuru yapmış ve içlerinden bazıları da bu yeni pasaportları alabilmiştir. Ancak bu dönemde Çek mültecilerden bazılarının vatandaşlığını kaybetme riskinin ve pasaportlarının geçersiz hâle gelme ihtimalinin olması, onların siyasi ve etnik mülteciler ile benzer bir durumda değerlendirilmesine neden olmuştur (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

Türkiye'de bulunan Avusturyalı mülteciler ise "Nazileştirilmiş Avusturya'nın siyasi ve etnik kurbanları" olarak tanımlanmıştır. Önemli bir kısmı vatandaşlıktan çıkarılmamış ancak Alman pasaportlarını kabul etmeye zorlanmış ve kabul etmeyen diğer Almanlarla birlikte

4 16 Aralık 1943 tarihinde *Alman İşgali Altındaki Memleketlerde Bulunan Türk Vatandaşı Yahudiler Hakkında Bakanlıklar Arası Komisyon Raporu* yayımlandı. Raporla Alman işgali altında bulunan ülkelerde yaşayan Türkiye vatandaşı Museviler gruplara ayrıldı ve her bir grup için uygulanacak politika tespit edildi. Buna göre: Birinci grupta bulunan vaziyetleri olması gerektiği gibi muntazam olanların Türkiye'ye gelmelerine hiçbir surette mâni olunamayacağı belirtildi. İkinci grupta bulunan ve vaziyetleri muntazam görünmekle birlikte haklarında nihai bir karar bulunmayan kişilerin temsilcileri hakkındaki muameleye tabi tutulacakları ifade edildi. Üçüncü grupta bulunan haklarında vatandaşlıktan çıkarılma kararı verilmediği hâlde bu mahiyette bir karar beklendiği için idareten memlekete gelmelerine izin verilmeyenlerin birinci grupta bulunan kişilerin istifade ettikleri haklardan faydalanamayacakları belirtildi. Dördüncü grupta bulunanların haklarında vatandaşlıktan düşürülme kararı verilenler olduğu ve bu gruptakilerin hiçbir şekilde vatandaşlık işlemlerinden faydalanamayacakları karara bağlandı. Beşinci ve son grupta bulunanların ise askerlik vazifelerini ifa için vaktinde ülkeye gelmeyenler olduğu ancak haklarında henüz konsolosluk himayesinden veya vatandaşlıktan düşürülme kararı verilmeyen bu kişiler hakkında askerî makamlar ile temas edilerek yapılacak neticeye göre karar verileceği belirtildi. Ayrıca bu tarihte Türkiye'ye gelmeleri mevzu bahis olan Yahudilerin 250'si kuzey Fransa'da 50'si Belçika'da, 28'i Hollanda'da, 200'ü Milano'da olmak üzere toplam 529 kişi olduğu da ifade edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Şimsir, 2010b, s. 499-500). II. Dünya Savaşı boyunca Türk vatandaşı olmayan binlerce Yahudi yine Türkiye'nin verdiği transit vizeleri ile başta Filistin olmak üzere daha güvenli yerlere gidebilmişlerdir. Türkiye ayrıca Yahudileri taşıyan gemilerin limanlarına yanaşmasına ve ihtiyaçlarını temin etmesine izin vermiş ancak yolcuların karaya çıkmalarına müsaade etmemiştir. Türkiye'nin savaş boyunca on binlerce mülteciye ev sahipliği yapması, ilticalarını savaş nedeniyle kötü olan Türkiye ekonomisinin üzerinde bir yük olması, karaya çıkmaları hâlinde Türkiye'ye iltica etme ihtimalleri bulunan bu kişilere karşı böyle bir önlem alınmasının en önemli nedenidir. Savaş boyunca Türkiye üzerinden başka ülkelere giden mültecilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Uzman, 2018, s. 239-250).

sınır dışı edilmişlerdir. Savaşın sona ermesi ile bu kişilerin iade işlemleri “Avusturyalı” olarak yapılmıştır. Türkiye’de bulunan mülteciler ile benzer sıkıntılar yaşayan bu gruptakilerin sayısı 50’yi geçmediğinden diğer mültecilerin aksine yeniden yerleşimleri sorun olarak görülmemiştir (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

Savaş zamanında Türkiye’ye gelen ve 1946 yılı itibarıyla hâlâ Türkiye’de yaşamaya devam eden Almanlar üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki 1933’ten sonra Almanya’da kabul edilen “ırk yasaları” nedeni ile Türkiye’ye göç etmiş Almanlardan oluşmaktadır. Bu kişiler Nazizm’in siyasi muhalifleri olarak bu tarihten itibaren Alman vatandaşlığından yoksun bırakılmış ve Türk makamları tarafından da “vatansız” olarak sınıflandırılmış kişilerdir. İkinci grup 1933’ten sonra Alman vatandaşlığını kaybetmemiş ve 1944’te devlet çalışanı olarak hapsedilmekten veya sınır dışı edilmekten muaf tutulmuşlardır. Üçüncü ve son grup ise 1944’te Nazi Almanyasına dönmeyi reddeden ve bunun üzerine Türk Hükûmeti tarafından Anadolu’ya gönderilen kişilerden oluşmaktadır. Bu dönemde Türkiye’de bulunan tüm bu Alman mülteciler yaklaşık 150 kişidir. Bir kısmı “pasaportu olmayan” ve bir kısmı da “vatansız” olarak değerlendirilen bu kişilerin seyahat özgürlükleri yoktur ve buldukları yerde önemli derecede engellenmiş vaziyette-dirler. Tüm bunlara rağmen bu tarihte bunların içerisinde az sayıda Alman, mevcut koşullar altında Almanya’ya dönmek istemiştir. Çoğu ise Türkiye’de kalmayı ve statülerinin yeniden değerlendirilmesini talep etmiş, Türkiye’de farklı bir statüde yaşamak için başvuruda bulunup haklarının güvence altına alınmasını istemişlerdir (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

IRRC tarafından hazırlanan raporda Fransa’dan Türkiye’ye gelen Yahudiler için “II. Dünya Savaşı başladığında Fransa’da ikamet eden, ancak buraya Türkiye’den göç etmiş Yahudiler, Fransa’nın işgal edilmesiyle Türkiye’ye kaçmışlardır” (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001) denilse de aslında bu kişiler Fransa’da bulunan Türk diplomatların üstün çabaları sayesinde ve birçoğu toplama kamplarından kurtarılarak Türkiye’ye getirilmişlerdir. Paris’in Almanlar tarafından işgal edilmesinin ardından Yahudilerin evlerine baskınlar yapılmış, önce tutuklanan Yahudiler sonrasında toplama kamplarına götürülmüşlerdir. Türkiye’nin Paris Başkonsolosluğu Türkiye’den Fransa’ya göç eden bu Yahudilerin izini sürmüş ve Alman Büyükelçiliğine gönderilen notalar ve yine Alman yetkili mercileri ile yapılan uzun yazışmalar sonucu serbest bırakılmalarını istemiştir. Alman işgali altında bulunan Kuzey Fransa’daki kamplarda tutuklu bulunan Türkiye Yahudileri, Türkiye’ye dönmeleri şartı ile 13 Ocak 1943’te serbest bırakılmışlardır. Bunun üzerine Fransa’da bulunan Türk diplomatlar Türkiye’ye yapılacak yolculuğun planlamasını yapmış ve Yahudileri taşıyacak olan konvoyla katılmak isteyenlerin en kısa sürede pasaport almak için Paris Başkonsolosluğuna başvurularını gerektiğini duyurmuşlardır. İlk katile 9 Şubat 1944’te Paris’ten yola çıkmış ve sorunsuz İstanbul’a ulaşmıştır. Ancak 29 Mart’ta trenle yola çıkan ikinci katile için belirlenen güzergâh, Balkanlardaki bazı yerlerin savaş ve iç çatışmalardan ötürü güvenli bulunmaması nedeniyle değiştirilmiştir. İkinci kafilenin de sağ salim İstanbul’a ulaşmasının ardından üçüncü kafilenin planlamasının yapıldığı sırada Paris’teki Alman Büyükelçiliği, Türkiye Başkonsolosluğuna 11 Mayıs 1944’te bir nota göndererek “Türk Yahudilerin Fransa’dan Türkiye’ye gönderilmeleri için Alman makamlarınca tanınmış ve uzatılmış olan sürenin dolmakta olduğunu, 25 Mayıs 1944 tarihinden sonra Yahudilerin Türkiye’ye gönderilmelerine izin verilmeyeceğini” bildirmiştir. Bunun üzerine sona kalan Yahudi vatandaşlardan ve toplama kamplarından henüz kurtarılanlardan bir değil iki katile planlanmış ve bu kafilerden ilki 23 Mayıs’ta diğeri 25 Mayıs’ta Paris’ten yine trenle yola çıkmıştır (Şimşir, 2010a, s. 14-15, 93-98).

IRRC’nin raporuna göre savaş döneminde bu şekilde Fransa’dan Türkiye’ye gelen yaklaşık 600 Yahudi bulunmakla birlikte bunların önemli bir kısmı daha sonra Fransa’ya geri dönmüştür.

Savaş sona erdikten sonra hâlâ Türkiye’de bulunanların sayısı ise 145’tir. Fransa’ya dönmek isteyen bu mültecilerin önlerindeki en büyük engel vize ve seyahat masrafları olmuştur (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

Savaş döneminde Türkiye’ye gelip savaşın sona erdiği 1945 yılından sonra hâlâ Türkiye’de bulunan Yahudilerden; Almanya, Avusturya, Çekoslovakya, Belçika ve diğer ülkelerden gelmiş olan 40 kişi daha mevcuttur. Bu Yahudiler Bergen-Belsen Toplama Kampında tutuklu olmakla birlikte kendilerine Türk pasaportu verilerek kurtarılmış ve bu kurtarma operasyonu Türk-Alman ilişkilerinin görece zarar görmesine neden olmuştur. Bu kişiler Türk makamları tarafından “Türk vatandaşı” olarak tanınmakla birlikte aslında çoğunluğu savaşın sona ermesiyle geldikleri ülkelere geri dönmek istemişlerdir. Bu kişilerin geri dönmelerinin önündeki en büyük engel ise öncelikle maddi sorunlar ve karmaşık hâlâ gelen vatandaşlık durumlarından kaynaklanan teknik sorunlar olmuştur (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından geldikleri ülkelere ya da başka bir ülkeye gitmesi mümkün olmayan bu kişiler için IRRC’nin Türkiye sekreteri ayrıca çözüm önerileri ve alınabilecek aksiyonları da sıralamıştır. Buna göre tüm mültecilerin sıkıntılarının acil ve önemli olduğu belirtilmekle birlikte yine de yardım faaliyetlerinin hayati olduğu konulara öncelik verilmiştir. Örneğin tüm mülteciler arasında Polonyalı, Yugoslav ve Arnavutlardan oluşan 270 mültecinin durumu “endişe verici şekilde kötü” ve “olağanüstü acil bir sorun” olarak değerlendirilmiştir. Bunlar arasında muhalif oldukları için Türkiye’ye iltica eden Polonyalı mülteciler, geçimlerini sağlamak için Anglo-Polonya Geçici Yardım Komitesi’nden yardım istemiştir. Ancak bu kişiler muhtaç oldukları bu yardımı dahi dokuz ay boyunca alamamıştır. Bu gruptaki mültecilerin tamamı maddi sıkıntı içinde olmakla birlikte içlerinden bazıları bir odanın kirasını dahi karşılayamayacak ve yiyeceklerini ancak dilenerek tedarik edebilecek durumda nitelendirilmiştir (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

Önemli bir kısmı Tito öncesi diplomatik ve konsolosluk personelinin oluşan Yugoslavya’dan Türkiye’ye gelen mültecilerin de herhangi bir mali kaynaktan yoksun olduğu raporda belirtilmiştir. Mussolini’nin 1939’da ülkelerini işgal etmesinden II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar geçen sürede mülteci olarak Türkiye’de yaşayan Arnavutlar ise dışarıdan hiçbir yardım görmedikleri gibi içlerinden pek çok aile açlık düzeyinde yaşamak zorunda kalmıştır (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

IRRC’nin Türkiye temsilcisi, 1946 yılında Türkiye’de bulunan mülteciler için yukarıdaki tespitlerde bulunmuş ve acil eylem planı çerçevesinde öncelikli ihtiyaçların ivedilikle karşılanması için UNRRA’ya harekete geçme çağrısında bulunmuştur. UNRRA’dan acil çözümü istenen sorunlar aşağıdaki gibi iki maddede özetlenmiştir:

a) Geldikleri ülkelere dönebilme olasılığı olan mültecilere pasaport, seyahat belgesi, göçmenlik vizesi ve seyahat için gerekli mali desteğin verilmesi. Geldikleri ülkelere geri dönemeyecek durumda olanlar için yeni bir hayat kurabilecekleri yerlere yerleşmelerinin sağlanması;

b) Geri dönüşleri veya yeniden bir hayat kurabilmek için bir yere yerleşmeleri sağlanana kadar Türkiye’de kalacakları sürede mültecilere asgari seviyede de olsa düzenli yardım yapılması (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

IRRC’nin Türkiye’de bulunan mültecilerle ilgili yukarıdaki taleplerine 25 Temmuz 1946 tarihinde UNRRA Avrupa Bölge Ofisi tarafından verilen cevapta Türk Hükûmeti tarafından talep edilmedikçe ve 46 sayılı karardaki şartlara uyulmadıkça bildirilen söz konusu durumla ilgili herhangi bir işlemin yapılamayacağı bildirilmiştir (UNA, Item No: S-1253-0000-0766-00001).

Savaş sırasında Türk yetkililer tarafından sevkleri yapılan mültecilere ilaveten savaşın sona ermesinin ardından Kırşehir, Yozgat, Beyşehir, Çorum, Isparta'da bulunan kamplar kapatılmaya, burada kalan yabancı uyruklular da iade edilmeye başlanmıştır (Keser, 2009, s. 204). Ancak askerî mültecilerin buldukları kamplar hemen kapatılmamıştır. Özellikle bazı ülkelerde savaşın ardından yaşanan iç karışıklıklar mültecilerin bir kısmının iadelerini zorlaştırmıştır. Bu durumda kamplarda bulunan az sayıda askerî mülteci savaşın sona ermesinin ardından askerlikleri son bulduğundan Kastamonu Mülteciler Misafirhanesi'ne sevk edilmiş, ihtiyaçları da artık Millî Savunma Bakanlığı tarafından değil Kızılay tarafından karşılanmaya başlanmıştır (Tekir, 2019, s. 250).

16 Ağustos 1948'de Yozgat kampı kapatılmış, burada kalan son 52 mülteci ise Kastamonu Misafirhanesi'ne aktarılmıştır. Yozgat kampında kalan mültecilerin yol masraflarının karşılanması için ayrıca 2.000 lira gönderilmiştir. Isparta'daki kampta kalan 189'u asker olmak üzere toplam 342 Alman mülteci ülkelere iade edilmek üzere İzmir'e sevk edilmiş, buradan gemilerle memleketlerine gönderilmişlerdir. Kamplarda kalan az sayıda mülteci ise yine Kastamonu mülteci misafirhanesine gönderilmiştir. Savaş boyunca Kastamonu mülteci kampı olarak faaliyet gösteren kampta kalan subayların tüm ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında günlük 4 liradan aylık 120 lira maaş ödenmiş, erlerin ise tüm ihtiyaçları karşılanmış ancak maaş ödenmemiştir. Savaşın sona ermesinin ardından ise "Kastamonu Mülteci Kampı"nın adı "Kastamonu Mülteci Misafirhanesi" şeklinde değiştirilmiştir. Kastamonu'da kalan mültecilerin Kızılay tarafından barınmaları ve iaşelerinin karşılanmasına, çalışmayanlara uygun miktarda harçlığın verilmesine, ellerinde herhangi bir sanatı olanların misafirhanelerde istihdam edilmelerine karar verilmiştir. 1949 yılının Haziran ayında aralarında İngiliz Sefareti Matbuat Müsteşarı'nın da bulunduğu bir grup kampı ziyaret etmiş ve yaptıkları açıklamada, "Biz bu kadar düzgün ve temiz, her şeyi ile düşünülmüş, tanzim edilmiş bir misafirhane bulacağımızı tahmin etmiyorduk. Ümidimizin çok hem de çok üstünde bulduk." demişlerdir (Keser, 2009, s. 204-206).

Sonuç

II. Dünya Savaşı döneminde yaşanan işgaller ve savaşın ardından başlayan açlık, sefalet, iç karışıklık ya da siyasi çalkantılar nedeni ile 1940-1949 yılları arasında 39.557'u Türk soylu, 51.933'ü farklı etnik kökenlerden olmak üzere toplam 91.490 kişi Türkiye'ye sığınmıştır. Bu mültecilerden 67.022'si ülkemizden ayrılırken, savaşın sona ermesinin ardından Avrupa'daki kamplarda bulunmakla birlikte kendi ülkesine değil de Türkiye'ye gönderilmeyi talep eden 2.610 kişi ile birlikte Türkiye'ye yerleşenlerin sayısı 27.780 kişi olmuştur.

Türkiye her ne kadar savaşa girmese de savaşın neden olduğu ekonomik krizlerden etkilenmiş, üretimde daralma ve enflasyonla mücadele etmek zorunda kalmış, yaşanan kıtlık nedeni ile kendi halkının temel tüketim maddelerini dahi karne ile dağıtmıştır. Ancak buna rağmen Türkiye'ye sığınan tüm mültecilerin iye, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarını ve ülkelere dönecekleri ya da başka yerlere sevk edilecekleri dönemlerde ulaşım masraflarını karşılamıştır. Savaşın sona ermesinin ardından ise durumunda bir sakınca görülmeyen mülteciler ülkelere iade edilmiş, bazı mülteciler talep ettikleri başka ülkelere gönderilmiş, yaklaşık 1.300 ila 1.500 mülteci ise çeşitli sebeplerle Türkiye'de kalmaya devam etmiştir. IRRC tarafından 1 Haziran 1946'da Türkiye'de bulunan bu mültecilerin durumu UNRRA Genel Sekreterliğine rapor edilmiş ve mültecilerden geldikleri ülkelere geri dönebilecek durumda olanlar için pasaport, seyahat vizesi, ulaşım masrafları; geri dönebilecek olanlar için ise yeni bir hayat kurabilecekleri bir yere yerleşmelerinin sağlanması istenmiştir. Ayrıca tüm bu şartlar sağlanana kadar UNRRA'dan bu

mültecilerin hayatlarını asgari düzeyde sağlamalarına yetebilecek maddi yardımın yapılması da talep edilmiştir. Dikkatleri Türkiye'deki mültecilerin üzerine çekmek ve maddi destek sağlamak için olacak ki raporun bazı yerlerinde mültecilerin durumları anlatılırken abartılı ifadeler yer verilmiştir. Oysa ki raporda da belirtildiği gibi bu kişilerin ülkelerine geri dönememeleri ya da başka bir ülkeye gönderilememelerinin nedenleri çoğunlukla vatandaşlıktan çıkarılma, siyasi muhalif olmaları nedeni ile ülkelerine kabul edilmeme ya da seyahat belgesi ve kimliklerinin olmamasından kaynaklanmıştır. Durumlarında herhangi bir engel olmayan mülteciler gerek savaş yıllarında gerekse savaş sonrasında ulaşım masrafları da dâhil olmak üzere yolculuk maliyetleri Türkiye tarafından karşılanarak gidecekleri yerlere gönderilmişlerdir. Savaş sonrası Türkiye'de kalmaya devam eden mültecilerin ise tıpkı savaş sırasında olduğu gibi barınma ve iye gibi temel ihtiyaçları Türkiye tarafından karşılanmış ve kendilerine Kızılay tarafından belirlenen miktarda günlük harçlıkları da ödenmiştir.

Kaynaklar

Akça, B. (2010). II. Dünya Savaşı yıllarında Ege adalarından Batı Anadolu sahillerine sığınan mülteciler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 1-12.

Aslantürk, O. (2018). *Uluslararası ve Ulusal Hukuki Düzenlemeler Çerçevesinde Türkiye'nin İltica Politikası: Suriyeliler Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Belge No: 030. 10. 117. 815. 17; 030. 10. 119. 815. 1; 030. 10. 55. 368. 2; 030. 10. 117. 815. 8; 030. 10. 124. 882. 12; 030. 10. 124. 882. 4; 030. 10. 55. 365.18. 24; 030. 10. 55. 367. 1; 030. 10. 55. 367. 12-51; 030. 10. 55. 368; 030. 18. 01. 02. 108. 29. 16; 030. 18. 01. 02. 96. 72. 3.

Birleşmiş Milletler Arşivi (United Nations Archives, UNA), Item No: S-1253-0000-0766- 00001.

Geray, C. (1970). Türkiye'de göçmen hareketleri ve göçmenlerin yerleştirilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 3 (4), 8-36.

İnginar Kemaloğlu, A. (2022). *Trakya Bölgesi'ne iskân edilen göçmenler (1923-1960)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kastner, A. (t.y.) *A brief history of the International Rescue Committee*. 20.08.2022 tarihinde <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/999/abriefhistoryoftheirco.pdf> adresinden edinildi.

Keser, U. (2009). Arşiv belgeleri ışığında İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'de mülteciler ve esirler sorunu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8 (18), 185-208.

Şimşir, B.N. (2010a). *Türk Yahudileri I*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Şimşir, B.N. (2010b). *Türkiye Yahudileri II*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Tağmat, Ç.D. (2010). *Yunanistan'da Büyük Açlık ve Türk Yardımları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Tekir, S. (2019). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de sivil ve askeri mülteciler meselesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 227-256.

Uzman, N. (2018). *Türkiye'nin mülteci ve muhacir politikaları (1923-1947)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.